

VARIETATE ETIMOLOGICĂ ÎN TERMINOLOGIA ROMÂNEASCĂ A PĂDURII

Pentru a ilustra varietatea etimologică a terminologiei pădurii în limba română, am operat o clasificare lexico-semantică a termenilor, în: nume de locuri împădurite, nume de arbori, nume de goluri de pădure, verbe care exprimă intervenția omului asupra pădurii.

Din analiza etimologică a acestei termologii populare românești, reiese următoarea structură: cuvinte moștenite (din latină și din substrat), cuvinte provenite din limbile slave (slavă veche, bulgară, ucraineană, sârbă, croată, ruteană, rusă), cuvinte provenite din alte limbi (maghiară, turcă, germană, latină savantă, așa-numitele „cultisme”), în fine, cuvinte cu etimologie necunoscută sau nesigură.

1. cuvinte MOȘTENITE DIN LATINĂ:

a) nume de locuri împădurite:

arboret (*arboretum*), *codru* (**quodrum*, din latina populară, formă refăcută din *quadrum* = „bucată”, „parte”, *apud* Candrea și Densusianu), *frâsinet* (*fraxinetum*), *pădure* (din latina populară, *padulem*, prin metateză din latina clasică – *palus*, *-ūdem*, = „baltă”, „mlaștină”), *pinet* (*pinetum*)

b) nume de arbori:

anin (**alpinus*, din latina populară, formă refăcută din *alnus*), *arbore* (*arbor*, *-oris*), *arțar* (**arcearius* – *apud* Gr. Brâncuș), *carpen* (*carpinus*), *cer* (*cērrus*), *corn* (*cornus*), *fag* (*fagus*), *frasin* (*fraxinus*), *jneapăn* (*juniperus*), *jugastru* (din latina populară, **jugaster*, *-astrum*, provenit din *jugum*, pentru că din lemnul acestui arbore se făceau juguri), *larice* (*larix*, *-cis*), *lemn* (*lignum*), *mesteacăn* (*mastichinus* = „de mastic”, provenit din *mastichum* = „suc rășinos”), *paltin* (*platanus*), *pin* (*pinus*), *plop* (**ploppus*, rezultat prin metateză din *populus*), *pom* (*pomus*, *-i*), *salcie* / *salce* / *salcă* (*salix*, *-icis*), *sorb* (*sorbus*), *tei* (din latina populară **tilium*, forma din latina clasică fiind feminină, *tilia*), *tufa* (*tufa*), *ulm* (*ulmus*), *zadă* (*daeda* = *taeda*)

c) nume de goluri de pădure:

arsură (*arsura*), *arșiță* (**arsicia* = „care arde”), *runc* / *rung* (*runcus*)

d) verbe care exprimă intervenția omului asupra pădurii:

a arde (*ardere*), a cura (din contaminarea verbelor latinești *curo*, *-are* = „a îngriji” și *colo*, *-are* = „a curăți”, „a strecura”, a „îngriji”), a tăia (**taliare*)

Vom face, în cele ce urmează, câteva comentarii mai amănunțite privind trei termeni generici: *pădure*, *codru*, *crâng*.

PĂDURE. În limba română, *pădure* este moștenit din latina populară – *padūlem*, formă provenită prin metateză din latina clasică – *palus*, *-ūdem*, care însemna „baltă”, „mlaștină”. Lingviștii [1] explică astfel evoluția sensului: acoperite cu vegetație deasă – trestie și papură – bălțile și mlaștinile din vechime semănau din depărtare cu niște păduri.

Pe de altă parte, latinescul *sylva* nu s-a păstrat în românește, dar avem adjectivul *sălbatic* < lat. pop. *silvaticus* < lat. clas. *sylvaticus*. Sensul inițial al lui „sălbatic” poate fi pus în legătură cu sintagma „de pădure”: *animale sălbatice*, *vișă sălbatică*, *flori sălbatice*.

CODRU. Etimologia cuvântului *codru* este mult discutată și disputată, fiind avansate două ipoteze: latina și substratul.

1. Candrea și Densusianu propun forma neatestată **quodrum*, din latina populară, refăcută din *quadrum* – „bucată, parte”. Deși etimologia este latină, trecerea *a* > *o* nu a putut fi explicată, ea fiind specifică substratului (apud Gr. Brâncuș).

2. Ipoteza substratului are ca argument forte comparația cu albaneza: alb. *kodër*, *kodrë* înseamnă „colină, înălțime”. Sensul din substrat ar fi „înălțime împădurită”, fapt plauzibil dacă avem în vedere rolul jucat de munții împăduriți în existența și supraviețuirea populației din aceste zone. Comparația cu dialectele sud-dunărene este semnificativă și susține ipoteza substratului: în dialectul meglenoromân, „codru” înseamnă „loc în mijlocul unui sat, unde oamenii se adună la sfat”, în aromână – „suprafața unui sat”, „pădure”, „munte”. În plus, în *Dicționarul limbii române* se precizează că în dialectul istroromân „codru” înseamnă „munte”. Menționăm că și în dacoromână apare același sens, în textele vechi, dar și dialectal.

Pentru tranziția sensurilor sunt avansate două explicații:

(a, Candrea, Densusianu) *codru* = „bucată”, „parte” > „codru de pădure” > „pădure”

(b, Șăineanu) *codru* = „munte” > „munte acoperit cu păduri” > „pădure mare și deasă”.

CRÂNG. Sursele lexicografice (DLR, DEI, DEX) concordă în privința etimologiei acestui cuvânt: *crâng* vine din slava veche, unde *krongŭ* însemna „cerc”. Așa se explică distincția semantică, funcțională în limba veche, între „c o d r u = pădure mai mult sau mai puțin *pătrată*” și „c r â n g = pădure în formă de *cerc*”. Atât termenul moștenit din latină, cât și cel împrumutat din slavă au păstrat inițial

referirea la **forma** locului împădurit, distincție semantică ce s-a pierdut ulterior, devenind operantă o alta, aceea referitoare la **vârstă**: „c o d r u = pădure bătrână“, „c r â n g = pădure tânără“.

În privința numelor de pădure derivate de la nume de arbori, dicționarele dau numai doi termeni ca provenind *direct* din latină: *frăsinet* < *fraxinetum*, *pinet* < *pinetum*, restul cuvintelor din acest grup fiind considerate ca formate pe teren românesc. Situația este destul de curioasă, mai ales dacă facem o comparație cu limbile și dialectele romanice. Sufixul *-et* provine din latinescul *-etum* [2] care forma substantive colective. Iorgu Iordan consideră că oriunde tema este latinească, „avem a face, de obicei, cu formații moștenite ca atare“ [3]. Nu putem să nu fim de acord cu acei lingviști [4] care presupun că și alți termeni au fost moșteniți din latină și nu creați în interiorul limbii române:

arburet < *arboretum* = „loc plantat cu arbori roditori, plantație de arbori“ (cf. arom. *arburet* – „pădure de stejar, stejăriș“), *cărpinet* < **carpinetum* (cf. vit. *carpineto*, vfr. *charmoi*, nprov. *cauprenedo*), *ceret* < **cerretum* (cf. it. *cerreto*), *făget* < **fagetum* (cf. it. *faggeto*, prov., cat. *fageda*, sp. *hayedo*).

Sufixul *-et*, moștenit din latină, este atât de puternic în cadrul sistemului derivativ românesc încât a fost atașat și la teme nelatine – mai precis, din substrat: *brădet*, *bunget*, *stejăret*.

În plus, t o a t e elementele componente ale unui arbore sunt denumite prin termeni de origine latină: *rădăcină* < *radicina*, *trunchi* < *trunculus*, *ram* < *ramus*, *scoarță* < *scortea*, *scorbura* < *scorbula*, *foaie* < *folia*, *frunză* < *frondea*, *floare* < *flos*, *-oris*, *coroană* < *corona*, *sămânță* < *sementia*.

2. cuvinte MOȘTENITE DIN SUBSTRAT:

a) nume de locuri împădurite:

bunget (v. alb. *bunk* = „stejar“), *codru* (v. alb. *kodër*, *kodrë* = „colină“, „înălțime“, apud Gr. Brâncuș), *măgură* (v. alb. *magullë*)

b) nume de arbori:

brad (v. alb. *bradh*, *bredh*), *copac* (v. arom., megl. *copaci*, istr. *copaț* și alb. *kopaç* – „trunchi de copac“, „bucată de lemn“), *molid* (v. alb. *molikë*), *stejar* (v. *infra*)

Termenii moșteniți din substrat sunt foarte puțini. Un criteriu important de validare a lor este comparația cu limba albaneză. *Bunget* înseamnă „pădure deasă și întunecoasă“, *codru* – „pădure mare și bătrână“, *măgură* – „pădure situată pe un loc înalt (deal, munte)“. Însurate, aceste definiții lapidare reușesc să ne ofere o imagine aproape mitică a *pădurii primordiale*, colosală ca vârstă, ca densitate și ca întindere. Cu *această* realitate se vor fi confruntat legiunile romane care au supus Dacia. Bradul și molidul, alături de jep [5], sunt stăpânii înălțimilor inaccesibile, unde s-au retras acei strămoși ai noștri care s-au sustras astfel colonizării romane – dacii liberi.

STEJAR. Sursele lexicografice nu sunt unanime în privința etimologiei: *Dicționarul limbii române* precizează „etimologie necunoscută”, în timp ce altele (DLR, DEI, DELR, DEX) consideră că termenul ar proveni din bulgară: *stežer*.

Cu toate acestea, varianta substratului nu poate fi exclusă [6], iar logica argumentului istoric este constrângătoare – în limba română, **toate denumirile de arbori montani** sunt fie:

(a) străvechi, prelatine (ex. *jep*),

(b) din substrat (ex. *brad*),

(c) din latină (ex. *pin*, *fag*, *frasin*).

Nici argumentul geografic nu susține ipoteza originii bulgare a termenului: stejarul este un arbore răspândit și cunoscut *pe întreg teritoriul românesc*, nu doar în partea de sud a țării. Prin urmare, etimologia bulgară este puțin probabilă, în ciuda faptului că este preluată și perpetuată de numeroase lucrări lexicografice de referință.

3. cuvinte provenite DIN LIMBILE SLAVE:

○ SLAVĂ (VECHE):

a) nume de locuri împădurite:

bucov (cf. *buk* = „stejar”), *colnic* (*koln(ic)a*), *crâng* (*krongŭ* = „cerc”), *crivină* (cf. blg., srb. *krivina* = „curbătură”, „cotitură”, „cot”, din *krivŭ* = „strâmb”), *deal* (*děľŭ*), *dubina* (*dub*), *dubovină* (*dubovina* = „pădure de stejar”), *dumbravă* (*donbrava* = „pădure de stejari”), *gărâna* / *gărină* (*garati*), *halângă* (*chalaga* = „gard împletit”), *leasă* / *lează* (*lěsŭ* = „pădure”), *luncă* (*lonka* = „mlaștină”), *mladă* (*mladŭ* = „tânăr”), *obcină* (*obština* = „comunitate, proprietate comună”, „devălmășie”), *pâlc* (*plŭkŭ*), *sihlă* (*sŭhlŭ* = „rămuriște”), *zăvoi* (*zavoj* = „întoarcere”, „cotitură (de râu)”, „învârtire”)

b) nume de arbori:

iovă / *iov* (*iva*), *tisă* (*tisa*)

c) nume de goluri de pădure:

gol (*golŭ*), *jar* (*žariŭ*), *poiană* (*poljana*), *prisacă* (**prěsěka* = „a tăia”, „a răzbate tăind”), *prislop* (*preslopŭ* = „vale între doi munți”), *prund* (**prōdz*), *seci* / *săci* (*seci*), *sihlă* (*sŭhlŭ* = „rămuriște”), *țelină* (*țelina*), *zănoagă* (*za noda* = „la picior”, „la poale”), *zăpodie* (*zapodŭ*)

○ BULGARĂ:

a) nume de locuri împădurite:

bore (*bor* = „pădure de brazi”), *braniște* (*branište* = „rezervație”, „pădure oprită”), *braniță* (branca), *leasă* / *lează* (*lěsŭ* = „pădure”), *mladă* (*mladŭ* = „tânăr”)

b) nume de arbori:

gârniță (*granica*), gorun (*gorun*), mojdrean (*măždrëan*), răchită / richită (*rakita*), slădun (*sladun*)

c) nume de goluri de pădure:

cureac (*korija* = „pădure oprită“, „braniște“), leș (*lěsŭ* = „pădure“), pârlog (*prelog*), ponor (*ponor*), pripor (*pripor*)

○ **UCRAINEANĂ:**

nume de goluri de pădure:

corhană (*kurhan*), huci (*hušča* = „desiș“), huceag / hăgeac / hăgeag / hogeac / huceac / hugeac / hugeag (*huščak* = „desiș“), plavie (*plavnia* = „stufăriș“, „luncă cu bălți“), prelucă (*priluka*)

○ **SÂRBĂ, CROATĂ:**

a) nume de locuri împădurite:

bore (*bor* = „pădure de brazi“), gai (*gaj*), gărină (*garina*), gârniță (*granica*), nivă (*njiva* = „ogor“, „țarină“), prelucă / preluncă / preloacă / preocă / preucă / prălucă / prilucă / prizlucă (*preluka*), tamină (*tamnina* = „întuneric“, „beznă“), zăbran / zabran (*zabran*)

b) nume de arbori:

gorun (*gorun*), isică (*jasika* = *Populus tremula*), plută (*plut*), slădun (*sladun*)

c) nume de goluri de pădure:

laz (*laz* = „curătură“, „poiană“, în Transilvania), pârlog (*prelog*, *parlog*), ponor (*ponor*)

○ **RUTEANĂ:**

a) nume de locuri împădurite:

hișteag (*hušča* = „desime“, *huščak* = „tufiș“)

b) nume de goluri de pădure:

laz (*ljaz*, în Moldova), zănoagă (*zanoga* = „loc retras“)

○ **RUSĂ:**

nume de locuri împădurite:

berezină (*berezina*), plavie (*plavnia* = „stufăriș“, „luncă cu bălți“)

Sunt numeroase situațiile când dicționarele nu precizează clar originea unor termeni, ci indică numai suprapuneri lexicale, fără a opta pentru una sau alta dintre limbile menționate. Iată câteva exemple de **ETIMOLOGIE MULTIPLĂ**: *bore* < blg., srb., *crivină* < vsl., blg., srb., *gorun* < blg., srb., crt, *hișteag* < rut, cf. rus, srb., ceh, *laz* <

scr., ucr., *leasă* < slv., blg., *mladă* < vsl., blg., *nivă* < vsl., cf. scr., *pârlog* < blg., scr., magh., *plavie* < cf. ucr., rus., *ponor* < blg., scr., *prelucă* < scr., ucr., *slădun* < blg., scr.

În studiul influenței slave asupra vocabularului românesc, un rol important îl joacă geografia lingvistică, întrucât ceea ce numim „influență slavă” reprezintă de fapt aportul *mai multor* limbi slave (rusă, bulgară, ucraineană, sârbă, croată, ruteană, polonă, cehă etc.) și a venit din mai multe direcții, iar rezultatele diferă în funcție de regiune.

Chiar dacă termenii din limbile slave par mai numeroși decât cei moșteniți din latină și din substrat, impresia este înșelătoare. Aici nu contează numărul, statistica, ci **relevanța** acestor cuvinte: aria lor de *răspândire*, puterea lor de *circulație*, disponibilitatea de a crea o *familie lexicală*, pătrunderea în *toponimie*, *hidronimie*, *antroponimie*, *frazeologie* etc.

Toți românii, indiferent de regiunea unde locuiesc sau de gradul lor de cultură lingvistică, cunosc și folosesc cuvintele *pădure* și *codru*, termeni care constituie un adevărat univers lingvistic și mito-poetic. Câți vorbitori folosesc însă *gârâână*, *zăpodie*, *gai*, *berezină*? Foarte puțini. Sunt cuvinte cu o arie de răspândire limitată, cu o circulație restrânsă, termeni care nu au o familie lexicală și lipsesc din toponimie și antroponimie.

4. cuvinte provenite DIN ALTE LIMBI:

○ MAGHIARĂ (în Transilvania):

a) nume de locuri împădurite:

ardeu (*erdő-ör*), *bărc* / *bârc* / *berc* (*berek*), *cohalm* / *cuhalm* (*kőhalom* = „deal pietros”, „stâncă”, „grămadă de pietre”), *hangă* (*hanga*), *păhui* (*pagony*)

b) nume de arbori:

acaț / *arcaț* (*akac*), *păhui* (*pagony*)

c) nume de goluri de pădure:

bărc / *bârc* (*berek*), *iertaș* / *irtaș* (*irtás* = „stârpire”), *oaș* (*avas*), *pârlog* (*parlag*), *pustă* (*puszta*)

○ TURCĂ (în Dobrogea):

a) nume de locuri împădurite:

bugeac / *buceac* (*bugak*, *bučak* = „unghi”, „colț”), *caraorman* (*cara* = „negru” + *orman* = „pădure”), *orman* (*orman*)

b) nume de arbori:

mersină (*mersin* = „mirt”), *salcâm* (*salkim*)

c) nume de goluri de pădure:

alan (*alán* = „luminiș”, „poiană în pădure”)

○ CUMANĂ:

nume de locuri împădurite: *orman*

○ GERMANĂ (în Transilvania):

a) nume de locuri împădurite: *șleau* (*Schlehe* = „porumbar“)

b) nume de arbori: *chifâr* (*Kiefer*)

○ LATINA SAVANTĂ:

a) nume de locuri împădurite: *primez* (**permedium*), *selbă* (cf. *silva*), *silvă* (cf. *silva*)

b) nume de goluri de pădure: *plan* (*planus*)

Este interesant de observat că stratificarea etimologică este în egală măsură și o stratificare temporală. Primul strat, cel mai vechi, cuprinde cuvintele moștenite din latină și din substrat. Al doilea datează din timpul conviețuirii româno-slave și cuprinde termenii proveniți din slava veche. Al treilea strat, cel mai recent, include cuvintele provenite din limbile slave vecine, din maghiară, germană, turcă.

5. cuvinte cu etimologie necunoscută / nesigură:

a) nume de locuri împădurite:

chichiriș, climp, gutia, hațeg (magh.?), *hărăgăriș, hățag, hățiș, hâji, hiciugan, iegiș, mișcală, rediu, smidă, sturichiș, şușară, tereu, tihăraie, țivi*

b) nume de arbori:

melceașen, sâmbovină, târș, velniș, zâmbbru

c) nume de goluri de pădure:

goleşitură, hopșnet, ieriște, jangură, păraș, peringi

d) verbe care exprimă intervenția omului asupra pădurii: (a) *urici*

NOTE

- [1]. Candrea, I.-A., Densusianu, Ov., (2003). *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, București & Pitești: Editura Paralela 45, p. 222 și Șăineanu, L., (1887). *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, București: Tipografia Academiei Române, p. 87.
- [2]. însemnând „pădure de...”, vezi Brâncuș, Gr., (2004). *Istoria cuvintelor*, ediția a II-a, p. 153.
- [3]. Iordan, I., (1963). *Toponimia românească*, București: Editura Academiei RPR, p. 425.
- [4]. v. Pascu, G., (1916). *Sufixe românești*, București: Editura Academiei Române, p. 31-32.
- [5]. Cuvânt străvechi, de origine preromană, probabil celtică (*jupikellos* = „jneapăn”, cf. DLR).
- [6]. Brâncuș, Gr., (2004). *Istoria cuvintelor*, ediția a II-a, p. 153.

BIBLIOGRAFIE

- * * * (1913-1949). *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea I, A-B, București, Socec, 1913; tomul I, partea a II-a, C, București, Universul, 1941; tomul I, partea a III-a, D-de, București, Universul, 1949; tomul II, partea I, F-I, București, Imprimeria Națională, 1934; tomul II, partea a II-a, J-lacustru, București: Universul, 1937; tomul II, partea a III-a, Ladă-lojniță, f.a.
- * * * (1965-2006). *Dicționarul limbii române*, serie nouă, București, Editura Academiei, tomul VI, M, 1965-1968; tomul VII, partea I, N, 1971; tomul VII, partea II, O, 1969; tomul VIII, P, 1972-1984; tomul IX, R, 1975; tomul X, S, tomul XI, partea I, Ș, 1978; tomul XI, partea a II-a, T, 1982-1983; tomul XII, partea I, Ț, 1994; tomul XII, partea a II-a, U, 2002; tomul XIII, partea I și a II-a, V și W, X, Y, 1997-2005; tomul XIV, Z, 2000; tomul I, partea a III-a, D, 2006.
- * * * (1996). *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București: Editura Univers Enciclopedic.
- Brâncuș, Grigore (2004). *Istoria cuvintelor*. București: Editura Fundației România de Mâine.
- Candrea, Ioan-Aurel & Adamescu, Gheorghe (1931). *Dicționarul enciclopedic ilustrat Cartea Românească*, București: Editura Cartea Românească.
- Candrea, I.-A., Densusianu, Ov. (2003). *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*. București & Pitești: Editura Paralela 45.
- Pascu, G. (1916). *Sufixe românești*. București : Editura Academiei Române.
- Șăineanu, Lazăr (1887). *Încercare asupra semasiologiei limbei române*, București: Tipografia Academiei Române.

ETYMOLOGY AND VARIETY FOR „PĂDURE” IN ROMANIAN TERMINOLOGY

Abstract: *In this article, we analyze the etymological structure of the Romanian terminology for a forest and the overall picture looks as follows: inherited words (Latin, substratum), words borrowed from Slavic languages (Old Slavic, Bulgarian, Ukrainian, Serbian, Croatian, Ruthenian, Russian), words borrowed from other languages (Hungarian, Turkish, German, Modern Latin), words with unknown or uncertain etymology.*

Key-words: *forest, terminology, etymology, Latin, Slavic (languages).*